

**THE FIGHT FOR A ROMANIAN SCHOOL IN THE BALKANS
(1864-1912)**

Cătălin Negoită, Assist. Prof., PhD, "Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: The reign of Alexandru Ioan Cuza coincided with the rediscovery of the Romanians of the oriental romanity, that populated extensive spaces of the Balcan Peninsula. As the ambitions of any young state are immesurable, Romania made no exception. Cuza and most Romanian statesmen initiated an ample propaganda in the south of the Danube, aiming to amend the international political position and to become a decisional factor in the region. Bucharest acted indirectly, building a big network of schools in the areas inhabited by the Aromanian population. The defective manner in which the Macedo – Romanian problem was dealed, the rivalry between those who were sent to administrate the schools in the Balcans as well as the hostility manifested by the Greek clergy and by the Constantinopole Patriarchate lead to a complete failure of the Romanian Gouvernment's vision and made the living of Aromanians tougher, transforming their intention of preserving their language and habits into a difficult task.

Keywords: Aromanian, Balcans, Bucharest, Apostol Margarit, Greek Clergy, Dimitrie Atanasescu

Istoria școlilor românești din Balcani a început în anul 1864, atunci când aromânul Dimitrie Atanasescu, de profesie croitor, care urmase trei clase la Liceul „Matei Basarab” din București, i-a adresat domnitorului Cuza o cerere de acordare a unui ajutor financiar, pentru întemeierea unei școli în Macedonia. Atanasescu falimentase în afacerile pe care le derula la Constantinopol și voise să-și încerce norocul în România, în noua calitate, aceea de învățător. Șansa sa s-a numit Cezar Bolliac, care l-a ajutat să ajungă la principele Cuza.

La 16 aprilie 1864, Alexandru Ioan Cuza emitea decretul prin care Atanasescu primea suma de 200 de lei, un salariu de 3875 de piaștri, precum și un fond însemnat de carte, pentru a duce la îndeplinire ambițiosul proiect. Curajosul Atanasescu mai făcuse un prozelit, în persoana ministrului Instrucțiunii, Dimitrie Bolintineanu, și acesta, de origine aromână.

Prima școală românească din Balcani se va deschide la Târnova, în casa părintească a lui Atanasescu. Datele despre numărul elevilor sunt contradictorii: 20 sau 80.¹

Sarcina lui Atanasescu s-a dovedit mai dificilă decât se aștepta acesta. Din momentul deschiderii școlii, au început persecuțiile. Primul pericol era reprezentat de către autoritățile ecleziastice grecești. Mitropolitul Benedict al Pelagoniei le-a cerut preoților să meargă din casă în casă și să convingă pe părinții copiilor înscriși la școala românească să-i retragă de la cursuri, în caz contrar, aceștia fiind afurisiți.²

Mitropolitul a cerut autorităților turcești confiscarea a o mie de abecedare, iar Atanasescu a fost arestat și apoi, eliberat, după 18 ore de detenție. El a fost silit să revină la București, în anul 1865, din cauza persecuțiilor clerului grecesc. Dar marea sa dramă era

¹ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 38.

² Ion Arginteanu, *Istoria românilor macedoneni – din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, Tipografia „L'Independance Roumaine, București, 1904, p. 284.

legată de atitudinea propriilor conaționali. La Târnova, aromânii erau filoeleni și se opuneau ideii de redeştere națională.

Perseverența și dârzenia învățătorului vor da roade, iar „grecomanii”, cum erau numiți filoelenii, își vor schimba opțiunile. Unii dintre aceștia povesteau: „Cu pietre l-am întâmpinat pe stradă dar el a răbdat și prin răbdare ne-a învins pe toți. La început, îl țineam de nebun căci nebun ni se părea tot armânul care ar fi căutat mântuirea în altă parte decât în panelenism. La sfârșit, credința lui a ajuns să fie și credința noastră sfântă și nestrămutată, ce astăzi numai cu inima împreună ni s-ar putea smulge din piept.”³

De la București, Atanasescu va reveni în Macedonia, după ce marele vizir Fuad-Pașa va da o dispoziție în acest sens. El va încerca să deschidă o nouă școală la Monastir (Bitola), însă va fi expulzat de către autoritățile otomane, la cererea expresă a Patriarhiei de la Constantinopol. Odișea lui Atanasescu se va sfârși de abia în anul 1868, când autoritățile otomane vor da ordin ca activitatea institutorilor români să nu mai fie tulburată. Atanasescu s-a întors la Târnova și a rămas la post vreme de 35 de ani. El a publicat manuale școlare, pe care le-a distribuit gratuit copiilor.

Activitatea depusă de către Atanasescu va constitui un factor important în lupta pentru redeşterea aromânilor. Eforturile depuse pentru constituirea unui corp de școli (a)românești în Balcani va duce la nașterea mișcării naționale aromâne, strâns legată de așa-zisa „chestiune aromânească”⁴.

Guvernanții tânărului stat de la nord de Dunăre vor descoperi destul de repede gustul propagandei în Balcani, în maniera începută de către Atanasescu. Astfel, România începea să-și afirme veleitățile de țară cu interese în Peninsula, promovând ideea apărării drepturilor „fraților de la sud. „Rolul-cheie jucat acum de București va înrâuri inevitabil conținutul revendicărilor aromânești în Balcani și alegerea mijloacelor necesare pentru a le realiza.”⁵

Totuși, pentru acțiunea de propagandă era nevoie de sume considerabile, iar statul român nu avea la dispoziție multe fonduri. Nu întâmplător, însă, Atanasescu primește aviz favorabil pentru deschiderea unei școli românești, în anul 1864, an în care Cuza și guvernul său au decis secularizarea averilor mănăstirilor închinat. A. Panu fusese cel dintâi care propusese folosirea sumelor din fondul mănăstirilor închinat pentru propaganda în Macedonia.⁶

Un al doilea pas important în lupta pentru trezirea conștiinței naționale l-a reprezentat înființarea școlii de la biserica „Sfinții Apostoli” din București, destinată pregătirii unui corp de institutori, pentru deschiderea de noi așezăminte de cultură în Macedonia. Inițiativa a pornit de la un călugăr athonit, aromân de origine, pe nume Averchie. Acesta fusese trimis la București, în anul 1862, ca reprezentant al mănăstirilor Sfântul Pavel și Iviru, pentru a sonda poziția autorităților române cu privire la intenția de a seculariza averile mănăstirilor închinat. Spre surprinderea superiorilor ierarhici, Averchie a reacționat altfel decât i se

³ Ioan Nenițescu, *De la România din Turcia Europeană*, București, Editura Institutului de Arte Grafice Carol Gobl, 1895, p. 160.

⁴ Gheorghe Caragiani, *Studii aromâne*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 141.

⁵ Nicolas Trifon, *Aromânii – pretutindeni, nicăieri*, Editura Cartier, Chișinău, 2012, p. 217.

⁶ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 38.

ceruse. Ajuns la București, el a asistat la o paradă militară și însuflețit de sentimente patriotice, a strigat în gura mare: „Și eu hiu armân!” („Și eu sunt român!”), după care s-a integrat total cauzei naționale.⁷

După secularizare, Ministerul Instrucțiunii Publice a decis, în iunie 1865, să aloce 20.000 de lei din buget, pentru crearea unui internat destinat elevilor aromâni din București. Averchie era însărcinat să aducă în țară zece copii, cu vârste cuprinse între 12 și 14 ani, „cât mai inteligenți și mai instruiți”, pentru a fi școlarizați. Călugărul a revenit cu zece tineri din localitățile Avdela, Selia și Perivoli. Elevii au fost examinați în limba greacă, iar după înscrierea la școală, au urmat un program de lucru ce cuprindea ore de limba română, latină, franceză, istorie, geografie, matematică, desen și muzică.

În anul 1866, la școala de la „Sfinții Apostoli” studiau 24 de elevi, iar în 1868 erau 40 de elevi. Școala va fi desființată în anul 1870, iar elevii vor fi repartizați la liceele „Sfântul Sava” și „Matei Basarab”.

Cea de-a doua școală românească din Macedonia a fost deschisă la Gopeș, de către Dimitrie Cosmescu, acesta reușind să strângă, într-un timp relativ scurt, 50 de elevi. Și el a avut de înfruntat represaliile clerului grecesc. Arhiepiscopul Meletie din Monastir a cerut jandarmilor turci să închidă școala și să-l aresteze pe Cosmescu, prezentat drept un agitator periculos. Toate intervențiile elenilor au fost zadarnice. Nu numai că și foștii grecomanii au început să-și trimită copiii la școala românească, dar locuitorii au cerut răspicat ca aromâna să fie folosită și în biserică.

Cel mai reprezentativ exemplu al implicării aromânilor în lupta de renaștere națională în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost cel al lui Apostol Mărgărit (Apostolis Margaritis). Provenind dintr-o familie modestă, el a urmat liceul la Ianina și a devenit învățător la școala grecească din Vlahoclisura. În mod absolut inexplicabil pentru grecomanii dar și pentru grecii (dar nu a fost inexplicabil și gestul călugărului Averchie?), Mărgărit s-a pus, din proprie inițiativă, în slujba propagandei românești.

Mărgărit a fost o personalitate controversată și complexă, contestată atât de grecii cât și de românii. Bun pedagog, el explica copiilor complicata gramatică a limbii grecești, în limba aromână. Majoritatea elevilor vorbea aromânește în familie, astfel încât copiilor le era foarte ușor să înțeleagă explicațiile dascălului. Extrem de repede, Mărgărit a concluzionat că elevii, înainte de a învăța o limbă străină, trebuie să studieze limba maternă.

Patriarhia de la Constantinopol a reacționat violent, cerând îndepărtarea vinovatului din postul său, însă locuitorii din Vlahoclisura l-au susținut. Mărgărit a plecat la Constantinopol, unde a cerut și a primit un document prin care autoritățile otomane locale erau obligate să-i acorde protecție în fața preoților greci.

În mai 1866, Apostol Mărgărit a cerut Ministerului Instrucțiunii din București o subvenție pentru închirierea unui local, pentru cumpărarea de manuale și pentru propriul salariu. Cererile i-au fost aprobate și Mărgărit s-a întors în Turcia cu un pașaport românesc. El va deschide o școală la Abdela, care va funcționa până în anul 1905, când bande de antați

⁷ Nicolas Trifon, *op. cit.*, p. 219; Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 39; Ion Arginteanu, *op. cit.*, p. 285.

greci au atacat satul și au devastat școala.⁸ Mărgărit a înființat, apoi, o școală la Grebena, însă activitatea sa a stârnit, din nou, nemulțumirea autorităților grecești. Mărgărit a fost acuzat de agitații panslaviste și a primit un ordin de expulzare din Imperiul Otoman, însă datorită intervenției Bucureștiului, acest lucru nu s-a întâmplat. Mai mult, Mărgărit a fost însărcinat să supravegheze noile școli create, să-i apere pe învățători de uneltirile clericilor greci și să preia funcția de inspector general al școlilor din Macedonia.

Între timp, și alți aromâni îmbrățișau cauza Bucureștiului. În anul 1868, frații Dimonie au întemeiat o școală românească în cartierul Sfântul Gheorghe din Ohrid, iar un an mai târziu, se deschidea o altă școală la Crușova, localitate populată de aromâni și slavi macedoneni, unde partida grecească era extrem de puternică. Școli aromânești se mai deschideau la Călivele, Perivoli și Niveasta. Nu toate instituțiile funcționau din banii Ministerului Instrucțiunii din București, iar învățătorii erau foștii elevi de la Școala „Sfinții Apostoli”.

Până în anul 1877, când a izbucnit războiul ruso-româno-turc, în Macedonia au fost deschise zece școli primare. Momentul războiului a fost speculat de către clericii greci, care au afirmat că învățătorii aromâni fac spionaj în favoarea inamicului. În situația nou creată, guvernul otoman a decis închiderea tuturor școlilor românești și arestarea învățătorilor.⁹ După război, relațiile dintre România și Turcia s-au îmbunătățit simțitor. A fost redeschisă școala de la Niveasta și au fost înființate alte două școli la Prilep și Monastir, în vreme ce Apostol Mărgărit era numit în funcția de inspector general al școlilor românești din Peninsula Balcanică.

În anul 1880, Mărgărit s-a implicat în înființarea unui gimnaziu la Monastir. Mulți dintre elevi primeau burse din partea statului român. Gimnaziului i s-a adăugat și un internat, deoarece majoritatea elevilor provenea din satele de munte.

Apostol Mărgărit conștientiza, ca toți ceilalți lideri ai mișcării naționale aromânești, că existența școlilor proprii dar și a ființei latinătății sud-dunărene depindeau de menținerea statu-quo-ului în Balcani. El avea să spună: „Întâiul nostru interes, al armânilor, este mântuirea Imperiului Otoman. O criză orientală ne-ar da în mâinile sârbilor, grecilor și bulgarilor!”¹⁰

În anul 1879, a fost deschisă la Monastir o școală de fete, iar în perioada 1879-1898 au fost înființate 54 de școli, printre care liceele din Monastir, Ianina, Berat și Salonic. În anul 1912, pe statele de plată ale Ministerului Instrucției Publice din București se aflau 300 de învățători și profesori și 4.000 de elevi. Tot în anul 1912, în Balcani funcționau aproape 120 de școli primare, un liceu, la Bitola, două instituții de învățământ secundar (Ianina și Berat), o școală profesională și normală, la Bitola și o școală superioară de comerț, la Salonic.¹¹

⁸ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 42.

⁹ Tănase Bujdoveanu, *Romanitatea balcanică și civilizația aromână*, Editura Cartea Aromână, Constanța, 1997, p. 129.

¹⁰ Enache Tușa, *Imaginar politic și identități colective în Dobrogea*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2011, p. 432.

¹¹ Nicolas Trifon, *op. cit.*, p. 220.

Unul dintre politicienii români care s-a implicat masiv în dezvoltarea învățământului aromânesc a fost Tache Ionescu, originar, la rândul său, din Peninsula Balcanică.¹² Tache Ionescu a militat, în mod deosebit, pentru deschiderea școlii de la Salonic, pentru care luptase încă din 1892, pe când era ministrul Instrucțiunii dar a reușit abia în 1899, cu ajutorul baronului von der Goltz – pașa, organizatorul armatei turcești.¹³

Activitatea de propagandă școlară în Macedonia a întâmpinat obstacole care au concurat serios chiar pe preoții greci. Primul dintre ele l-a constituit caracterul despotice al lui Apostol Mărgărit, care nu accepta să fie contrazis și se considera singurul în măsură a dicta politica școlară în Balcani. În scurt timp, o parte a profesorilor școlii din Monastir a intrat în conflict cu Mărgărit, dascălii reproșându-i inspectorului general că nu gestionează în chip transparent fondurile primite de la București. Primul conflict a izbucnit în anul 1883, când trei profesori, împreună cu directorul, au părăsit instituția de învățământ și au întemeiat o nouă școală.

Un al doilea conflict a intervenit în anii 1890-1891, când un grup de elevi din Monastir s-a revoltat împotriva unui profesor, iar Mărgărit a intervenit brutal și a concediat o parte dintre dascăli.

Situația s-a tensionat atunci când, în 1892, la Monastir, s-a înființat un consulat românesc, primul consul fiind Spiru Constantinescu. Acesta a luat fățiș partea dizidenților și a făcut posibilă, în anul 1894, înființarea mai multor eforii școlare, care să administreze instituțiile de învățământ. Noile școli, care dublau instituțiile întreținute de către statul român, au început să funcționeze în anul 1895, fără aprobarea Bucureștiului. Nemulțumiți erau și episcopii greci, convinși că măsura era doar o manevră din partea românilor, pentru a mări numărul de școli.

În anul 1897, școlile dizidente și-au închis porțile, din lipsă de bani, dar și steaua lui Apostol Mărgărit a apus, deoarece ministrul Instrucțiunii, Spiru Haret, l-a deposedat de drepturile sale.¹⁴

Un al doilea element care a stârnit destule discuții l-a reprezentat limba folosită în școală. Autoritățile de la București au cerut ca limba de studiu să fie româna și au fost voci care au susținut că succesul relativ al acțiunii Bucureștiului s-ar fi datorat faptului că aromânii nu ar fi agreat această opțiune. Numai că există un adevăr demn de luat în seamă: predarea se făcea la începutul ciclului școlar în aromână, iar cărțile de citire puneau pe primul plan dialectul, pentru ca apoi, să se treacă treptat la limba română literară.¹⁵

Majoritatea satelor armânești avea școli și biserici în care se slujea în limba română. Acțiunea grecilor a fost persuasivă, de atragere a populației aromâne, mai ales din satele fără școală românească.¹⁶

În paralel cu mișcarea de renaștere națională aromânească, și în ținutul Meglenului mijlocul afirmării. În anul 1862, un anume Ion Popa Gheorghe, supranumit Argintaru,

¹² Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 71.

¹³ Tănase Bujdoveanu, *op. cit.*, p. 136.

¹⁴ Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 74.

¹⁵ *Ibidem*, p. 72.

¹⁶ Nicolae Cușa, *Aromânii (macedonenii) în România*, Editura Muntenia, Constanța, 1996, p. 16.

întors de la schitul românesc Prodrum, de la Sfântul Munte, unde slujise o vreme, a început, în calitate de preot, să officieze serviciul divin din biserica satului natal, Oșani, în limba română. Totodată, el a început să-i învețe pe copii alfabetul latin și deprinderea cititului. Arhiereul greu a prins, însă, de veste și i-a cerut preotului să predea cărțile românești, interzicându-i, totodată, să slujească în limba română ori să-i învețe pe copii această limbă.¹⁷

12 ani mai târziu, în 1874, Gușu Gaga, preot și învățător, care oficia în grecește, a găsit cărțile predecesorului său și, din curiozitate, apoi, din convingere, a învățat românește și a ținut cursurile la școala din sat în limba română. Eforturile sale vor trezi, din nou, nemulțumirea arhiereului grec, care va interveni pentru îndepărtarea lui Gaga. Cu toate acestea, doi dintre elevii lui, Rizu Pena și Nicola Marcu, au fost admiși la liceul din Bitola.¹⁸

La 9/22 mai 1905, sultanul Abdul Hamid emitea o iradea, prin care recunoștea drepturile civile ale aromânilor. Deși nu folosea explicit termenul de „millet” (naționalitate), pentru a nu irita autoritățile ecleziastice elene, documentul punea semnul egalității între aromâni, greci, sârbi și bulgari. Iradeaua prevedea și acordarea de facilități profesorilor aromâni.

Un Congres al Corpului Didactic și Bisericesc din Turcia s-a întrunit în septembrie 1909, la Monastir. Atunci s-a adoptat o serie de moțiuni, ce vizau reorganizarea învățământului în imperiu. Un alt congres reprezentativ al românilor a avut loc în iulie 1910, tot la Monastir. Atunci s-a votat statutul unui comitet de cenzori ai școlilor și bisericilor românești din Turcia. Izbucnirea primului război balcanic va duce la închiderea școlilor românești din Macedonia, iar semnarea Păcii de la București, în august 1913, după cel de-al doilea război balcanic, va marca, de fapt, parafarea, de către guvernul Maiorescu, a actului de deces al învățământului românesc de la sud de Dunăre.

Despre reușita acțiunii de propagandă românească în Balcani s-a scris în fel și chip. Unii au exacerbat succesul acestui ambițios program. Alții, dimpotrivă, au contestat vehement reușita acestuia. „Bugetul suficient, conducerea și administrația, însă, nesatisfăcătoare!”¹⁹

Politica lui Apostol Mărgărit a fost vehement criticată: „Dându-se conducerea școalelor și a întregii cestiuini de acolo pe mâna unui singur om, care, din extrema nenorocire națională, n-a știut să răspundă înaltei misiuni ce i s-a încredințat, starea școalelor și a chestiunei românești de acolo a început să se înrăutățească, din ce în ce, din an în an!”²⁰ La fel de incisiv a fost și Nicolae Iorga: „Vedeti ce avem acolo, școli de batjocură, crescând macedoneni de export!”²¹

Fenomenul școlilor românești din Peninsula Balcanică nu poate fi analizat unilateral. Cu certitudine, sistemul de învățământ românesc și programa erau superioare celor din școlile stipendiate de către comunitatea sau clerul grec ori filoelen. Din această perspectivă, intrarea pe piață a învățătorilor români va da startul unei veritabile competiții între cele două școli:

¹⁷ Theodor Capidan, *Meglenoromanii*, Editura Domino, Iași, 2002, p. 132.

¹⁸ *Ibidem*, p. 136.

¹⁹ Tache Papahagi, *Macedo-romanii sau aromânii*, Editura Cartea Românească, București, 1926, p. 27.

²⁰ *Scurtă privire asupra chestiunei macedo-române*, *Memoriu despre organizarea chestiunii macedo-române*, Institutul de arte grafice Eminescu, București, p. 10.

²¹ Nicolae Iorga, *România, vecinii săi și chestiunea Orientului*, Editura Societății Neamul Românesc, Valenii de Munte, 1912, p. 92.

cea românească și cea grecească. În final, cei care vor câștiga vor fi grecii, dar acest fapt nu reprezintă o înfrângere a sistemului românesc de învățământ ci, mult mai grav, o trădare a intereselor latinătății sud-dunărene de către guvernarea de la București, după cel de-al doilea război balcanic.

BIBLIOGRAFIE:

- Arginteanu, Ion, *Istoria românilor macedoneni – din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, Tipografia „L’Independance Roumaine”, București, 1904.
- Bujdoveanu, Tănase, *Romanitatea balcanică și civilizația aromână*, Editura Cartea Aromână, Constanța, 1997.
- Capidan, Theodor, *Meglenoromanii*, Editura Domino, Iași, 2002.
- Caragiani, Gheorghe, *Studii aromâne*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.
- Cușa, Nicolae, *Aromânii (macedonenii) în România*, Editura Muntenia, 1996.
- Iorga, Nicolae, *România, vecinii săi și chestiunea Orientului*, Editura Societății Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912.
- Nenițescu, Ioan, *De la Românii din Turcia Europeană*, București, Editura Institutului de Arte Grafice Carol Gobl, 1895.
- Papahagi, Tache, *Macedo-romanii sau aromânii*, Editura Cartea Românească, București, 1926.
- Peyfuss, Max Demeter, *Chestiunea aromânească Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- Scurtă privire asupra chestiunii macedo-române, Memoriu despre organizarea chestiunii macedo-române*, Institutul de arte grafice Eminescu, București.
- Trifon, Nicolas, *Aromânii – pretutindeni, nicăieri*, Editura Cartier, Chișinău, 2012.
- Tușa, Enache, *Imaginar politic și identități colective în Dobrogea*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2011.